

# Norske studenter i utlandet

Jannecke Wiers-Jenssen, NIFU STEP

## Innledning

I dette kapittelet belyses bakgrunnen for at norsk ungdom velger studier i utlandet. Vi skal se på omfanget av utenlandsstudier og hvordan studentene vurderer utenlandsoppholdet. Innledningsvis skisseres bakgrunnsforhold som setter utenlandsstudier inn i en kontekst. Videre presenteres statistikk om utviklingen i studentstrømmen til utlandet; hvor mange de er, hvilke land de reiser til og hvilke fag de studerer. I annen halvdel av kapittelet presenteres resultater fra undersøkelser blant norske utenlandsstudenter. Her vil vi blant annet presentere studentenes begrunnelser for å reise ut, hvordan de trives med studiet, og hvordan det går med dem når utdanningen er avsluttet. Vi skal også se litt på om utenlandsstudenter skiller seg fra de som studerer i Norge når det gjelder forhold som bakgrunn og uttelling på arbeidsmarkedet.

Hovedfokus i framstillingen vil være på *gradsstudenter*, det vil si de som tar *høyere* utdanning i utlandet, men som ikke er på kortere utvekslingsopphold. Den viktigste årsaken til at vi konsentrerer oss om denne gruppen, er at det foreligger mer forskning om gradsstudenter enn om studenter som tar kortere utenlandsopphold (delstudenter) og de som tar utdanning på videregående skolenivå i utlandet. For de sistnevnte gruppene kan vi

presentere statistikk om hvor mange de er og hvor de drar, men vi har lite systematisert kunnskap om hvorfor de reiser ut, og hvilket utbytte de har av utvekslingsoppholdet.

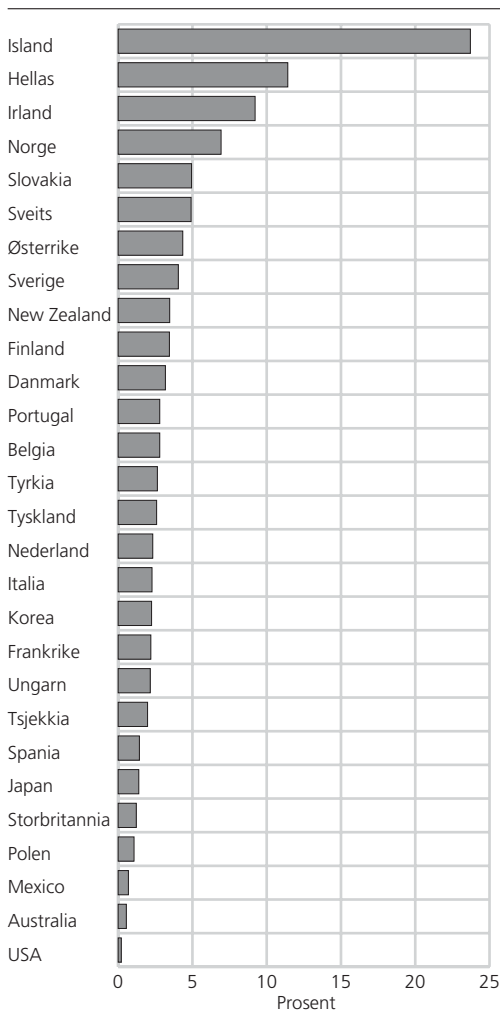
## Tradisjoner, politikk og rammevilkår for utenlandsstudier

Mer enn 1,8 millioner mennesker verden over studerer utenfor egne landegrenser (Altbach 2003). Den største delen av studentstrømmen går fra utviklingsland til vestlige land, men det skjer også en betydelig studentutveksling mellom vestlige land, særlig i form av organiserte utvekslingsprogrammer.

Norge er blant de landene i OECD-området som har høyest andel av sin studentmasse i utlandet (se figur 1). Med unntak for Island, har de andre nordiske landene en lavere andel utenlandsstudenter enn Norge. Årsakene til at så mange nordmenn velger å studere i utlandet er flere. Tradisjoner, Norges størrelse og geografiske plassering, mangel på (relevante) studieplasser i Norge, gunstige økonomiske rammevilkår og globale strømninger er blant de forhold som har betydning.

Norge har lange tradisjoner for utenlandsstudier. Som et lite land i Europas periferi, med et språk som forstås av få

**Figur 1. Andel av OECD-lands studentmasse som studerte i andre OECD-land, 2001. Prosent**



Kilde: Education at a glance 2003, OECD.

utenfor Skandinavia, er det ikke så overraskende at behovet for internasjonal kompetanse i lang tid har vært erkjent av både staten, næringslivet og enkeltindivider. Universitetet i Oslo åpnet sine dører for studenter først i 1813, og før den tid var det nødvendig å reise til den dansk-norske hovedstaden København, eller ut av landet, om man ville ta en høyere

utdanning. Men også etter etableringen av norske universiteter og høyskoler har norsk ungdom valgt å studere i utlandet. En viktig årsak til dette er at fagtilbudet i Norge har vært begrenset. Først en del år etter den annen verdenskrig kunne Norge tilby høyere utdanning innenfor de fleste fagfelt. I etterkrigsårene var det likevel en sterk vekst i antall studenter som reiste ut. Dette hadde sammenheng med at antall studieplasser i Norge var betydelig lavere enn behovet på fagområder som for eksempel medisin- og sivilingeniørutdanning. I 1950-årene studerte så mye som 30 prosent av alle norske studenter i utlandet (Bie 1974:4). I dag utgjør utenlandsstudentene om lag 6,5-10 prosent av den norske studentmassen, avhengig om man teller med de som er på kortere utvekslingsopphold. *Andelen* av den totale norske studentmassen er med andre ord vesentlig lavere enn i etterkrigsårene, men *antallet* har aldri vært høyere enn rundt tusenårsskiftet. I studieåret 2003/04 var rundt 15 000 personer registrert som gradsstudenter i utlandet. I tillegg kommer rundt drøyt 7 000 delstudenter (Lånkassen 2004). Selv om antall utenlandske studenter i Norge har steget betydelig de seinere år, og nærmer seg 10 000, er Norge fremdeles en nettoeksportør av studenter (<http://dbh.nsd.uib.no>).

Studentutveksling kan betraktes både som kunnskapsimport og som en strategi for internasjonalisering. Da utdannings-systemet i Norge var lite utbygd, var det et klart behov for å importere kunnskap for å forsyne det norske arbeidsmarkedet med høyt kvalifisert arbeidskraft. Dimensjoneringen av utdannings-systemet i Norge har fremdeles betydning for studenteksporten fra Norge. Innenfor enkelte fagområder er utdanningskapasiteten fortsatt betydelig lavere enn behovet og

etterspørselen, slik at utdanning i utlandet framstår som et viktig supplement til utdanning i Norge. Eksempler på slike fagområder er medisin, journalistikk og kunstfag. Men i dag er det i første rekke behovet for internasjonalisering som er den offisielle begrunnelsen for å sende norske studenter til utlandet. I St.prp. nr. 1 2003-2004 heter det blant annet "Regjeringa ser det som svært viktig at norske elevar og studentar kan ta utdanning i utlandet. Studentar med internasjonal erfaring er viktige både for arbeidslivet og for internasjonaliseringa av norsk utdanning". Et høyt antall utenlandsstudenter er ved gjentatte anledninger definert som et utdanningspolitisk mål (NOU 1989:13, Stortingsmelding nr 19 1996-97, Stortingsmelding nr 27 2000-2001, St.prp. nr. 1 2003-2004). En større spredning av studentene, til land utenfor det engelske språkområdet, har vært uttrykt som et delmål i politikken overfor utenlandsstudenter, men de økonomiske insentivene for spredning har vært relativt svake. Endringene i støtteregele de siste par årene inkluderer imidlertid enkelte virkemidler som kan tenkes å få en større andel av utenlandsstudentene til å velge land der undervisningsspråket ikke er engelsk eller skandinaviske språk. Blant annet er det mulig å få støtte til et tilretteleggingssemester, slik at man kan lære språk og kultur før man påbegynner hovedutdanningen.

### **Økt fokus på kortere utenlandsopphold**

De seinere årene har myndighetene i økende grad fokusert på at det er ønskelig at flere tar utdanning i utlandet som en *del* av sin norske utdanning, framfor at de tar hele utdanningen i utlandet. I Stortingsmelding nr 27 2000-2001 heter det at "Det bør stilles som et krav at alle høyere utdanningsinstitusjoner skal

kunne tilby studenter som ønsker det, et studieopphold i utlandet som del av et norsk gradsstudium". Det er flere årsaker til at myndighetene ønsker å satse på det som omtales som *delstudier* i utlandet. Et av argumentene er at den internasjonale kompetansen som de som tar *hele* utdanningen i utlandet tilegner seg, ikke blir tilbakeført til norske utdanningsinstitusjoner. Gjennom å oppmuntre til delstudier i utlandet, kan den internasjonale kompetansen i større grad nyttiggjøres av norske læresteder. Med andre ord er intensjonen at studenter som er på kortere uvekslingsopphold skal berike sitt norske læringsmiljø når de vender tilbake.

En annen viktig drivkraft for å prioritere delstudier, er Norges deltakelse i internasjonale samarbeidsprogram og utvekslingsavtaler, og forpliktelsene som følger med disse. Gjennom EØS-samarbeidet deltar Norge i EUs samarbeidsprogram for utdanning i Europa, SOKRATES. Studentutvekslingsprogrammet for høyere utdanning, ERASMUS, inngår i dette. Norge deltar også i Nordisk Ministerråds mobilitets- og støtteprogram NORDPLUS. Det finnes også en rekke bi- og multilaterale utvekslingsavtaler mellom norske og utenlandske læresteder. De fleste norske universiteter og høyskoler har internasjonalisering som en del av sine strategiske planer, og studentutveksling inngår som oftest som en del av dette. Mange læresteder i Norge markedsfører utvekslingsopphold i utlandet som ledd i en strategi for å tiltrekke seg studenter. Etter at finansieringsmodellen for høyere utdanning er lagt om som en del av den såkalte Kvalitetsreformen, slik at pengene til en viss grad følger studentene, er en del læresteder i økende grad bekymret for å miste potensielle studenter til andre læresteder både i Norge og utlandet.

Gjennom å tilrettelegge for utveksling, håper norske læresteder å framstå som attraktive også for studenter som ønsker å studere i utlandet.

Et kort opphold i utlandet kan utvilsomt gi nye perspektiver og impulser, men det er rimelig å anta at det språklige og kulturelle utbyttet kan ha sammenheng med lengden på utenlandsoppholdet. Hvilket utbytte norske delstudenter har av sitt utenlandsopphold, *sett i forhold til* de som tar hele utdanningen i utlandet, foreligger det imidlertid lite forskning om. Den politiske satsingen på delstudier kan derfor i begrenset grad sies å være fundert på fakta om hvilket individuelt eller samfunnsmessig utbytte denne type utvekslingsopphold gir.

### Økonomiske faktorer

Støtteordningene som kanaliseres gjennom Lånekassen er et sentralt virkemiddel for å få ungdom til å velge utenlandsstudier. De norske støtteordningene har tradisjonelt vært relativt sjenerøse, sett i forhold til ordningene i de fleste andre land. Ifølge forsknings- og utdanningsminister Kristin Clemet har Norge verdens beste studiefinansieringsordning for utenlandsstudenter. (Innlegg på forskerforbundets forskningspolitiske seminar 9. november 2004.) Studiefinansieringsordningene har gitt grunnlag for at mange har kunnet benytte mulighetene til å reise ut, uavhengig av foreldrenes økonomi. Dette står i kontrast til for eksempel Danmark eller Finland, som ikke gir offentlig støtte til dekning av studieavgifter i utlandet (og antallet utenlandsstudenter er betydelig lavere).

Lånekassens regler for studiestøtte i utlandet har vært revidert en rekke ganger opp gjennom årene. Hvilke fag det har vært mulig å få støtte til, og

omfanget av støtten, har vært justert relativt hyppig. Etter den siste større revisjonen i 2004 har studentene fått større frihet med hensyn til valg av utdanningsinstitusjon og type utdanning, men en del av den støtten som tidligere ble gitt som stipend (til dekning av studieavgifter) gis nå som lån. Gitt at visse betingelser er oppfylt, har utenlandsstudentene rett til basisstøtte (som skal dekke levekostnader) på samme betingelser som de som studerer i Norge. For studieåret 2004/05 utgjorde basisstøtten 8 000 kroner per måned. I tillegg kan utenlandsstudentene få stipend og lån til dekning av skolepenger og reiseutgifter<sup>1</sup>. De kan også få et forberedende språkstipend på 15 000, om de er tatt opp på læresteder der undervisningsspråket ikke er engelsk eller skandinaviske språk.<sup>2</sup> Fra studieåret 2004/05 ble det også mulig å få støtte til et tilretteleggingssemester med innføring i språk og kultur, hvis man skal ta gradstudium i land utenom Sverige, Danmark og engelskspråklige land.

Hvor gunstige Lånekassens ordninger oppleves av studentene vil variere. De som studerer i land/byer med lavere kostnadsnivå enn Norge og moderate eller ingen studieavgifter, kan ha romslige betingelser. Eksempler på slike områder er Øst-Europa og Australia. De som studerer i høykostområder og/eller har høye studieavgifter har dårligere støttevilkår. Eksempelvis kan de mest prestisjefylte universitetene i USA og Storbritannia kreve rundt 250 000 i studieavgifter. Dette er høyere enn taket for maksimalt støttebeløp fra Lånekassen, og overskytende beløp må skaffes til veie på egen hånd. Som nevnt innebærer nye støtnadsregler at en større del av støtten til dekning av skolepenger gis som lån. Dette kan tenkes å føre til at enkelte

grupper vil vegre seg for å ta utdanninger som medfører høye lån. Det vil være interessant å se om endringen i regelverket som ble innført fra 2004-2005 vil påvirke rekrutteringen til studier i utlandet.

### **Samfunnsøkonomi**

De økonomiske aspektene ved utenlandsstudier er imidlertid ikke bare av individuell karakter. Staten bruker betydelige ressurser på støtte til utenlandsstudentene. I studieåret 2003/04 ble det gitt 2,15 milliarder kroner i støtte til norske studenter i utlandet, og om lag halvparten av dette beløpet ble gitt som stipend (Lånekassen 2004). Støtten til studenter i utlandet kan imidlertid ikke ses uavhengig av alternativet, som er utvidelse av antall studieplasser i Norge. Kostnadsnivået i Norge er høyt, og studieplasser ved norske læresteder er dyre. For studier som medisin, odontologi og kunsthøgskole er kostnadene estimert til over 250 000 kroner per studieplass (St.prp. nr 1 2004-2005). Med andre ord er det på flere fagområder økonomisk lønnsomt for staten å gi støtte til studenter i utlandet framfor å øke antall studieplasser i Norge. Det kan også hevdes at det vil være uheldig om tilbudet av studieplasser på ulike fag styres utelukkende etter etterspørselen, særlig for et lite land som Norge. Etterspørselen svinger, og det er tid- og ressurskrevende å bygge opp og ned kapasiteten i utdanningssystemet. Å "sende" studenter til utlandet, kan fungere som et effektivt virkemiddel for å bøte på variasjoner i etterspørselen for høyere utdanning.

### **Globale strømninger og utdanningsmarkeder**

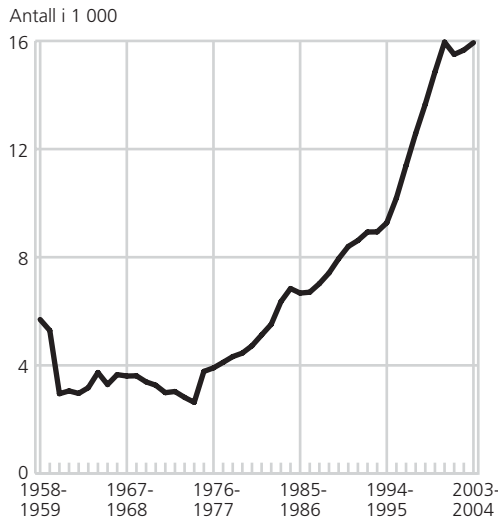
Høyere utdanning er i økende grad blitt en vare i et globalt utdanningsmarked.

Læresteder i mange land satser aktivt på å rekruttere betalingsvillige studenter fra utlandet for å sikre egne inntekter. USA huser om lag en tredel av verdens utenlandsstudenter, og Storbritannia, Tyskland, Australia og Frankrike mottar også svært mange studenter (OECD 2004). For et land som Australia er handel med høyere utdanning en av de viktigste næringsveier (Meek 2003, <http://www.idp.com>). Utenlandske læresteder markedsfører sine tilbud gjennom utdanningsmesser, informasjonsmøter og informasjonskontorer, i tillegg til Internett. Noen universiteter har også agenter i Norge som bidrar med praktisk assistanse i søknadsprosessen og med å skaffe bolig i utlandet. Et knippe universiteter tilbyr dessuten første år av utdanningen i Norge og resten i utlandet, såkalte twinning-programmer. Søknadsprosessene er i mange tilfeller betydelig forenklet i forhold til tidligere, og det kan være vel så lett å søke seg til et utenlandsk universitet som til et norsk lærested. Denne type markedsføring og tilrettelegging medvirker til å senke terskelen for å studere i utlandet, og kan bidra til å forklare den sterke økningen i antall utenlandsstudenter fra midten av 1990-tallet.

### **Norske utenlandsstudenter i tall**

Lånekassen har ført statistikk over norske studenter i utlandet siden 1958. Den langsiktige statistikken inneholder det Lånekassen kaller *gradsstudenter*, det vil si de som tar høyere utdanning i utlandet, men *ikke* er på utvekslingsprogram eller annet korttidsopphold.<sup>3</sup> I tillegg er elever i videregående opplæring i utlandet inkludert (disse utgjør i underkant av 10 prosent av totalen). Figur 2 viser utviklingen i antall elever og gradsstudenter (søkere) i perioden fra 1958 til 2004.<sup>4</sup> Det har vært en vekst i antall utenlandsstudenter fra midten av 1970-tallet.

**Figur 2. Antall søkere til gradsstudier og videregående skole i utlandet. 1958/59-2003/04. 1 000**



Kilde: Statens lånekasse for utdanning.

Veksten var særlig sterk i andre halvdel av 1990-årene, men stagnerte ved årtusenskiftet. Fra studieåret 2003/04 til 2004/05 går utviklingen i retning færre gradsstudenter, men endelige tall forelå ikke på skrivende tidspunkt.

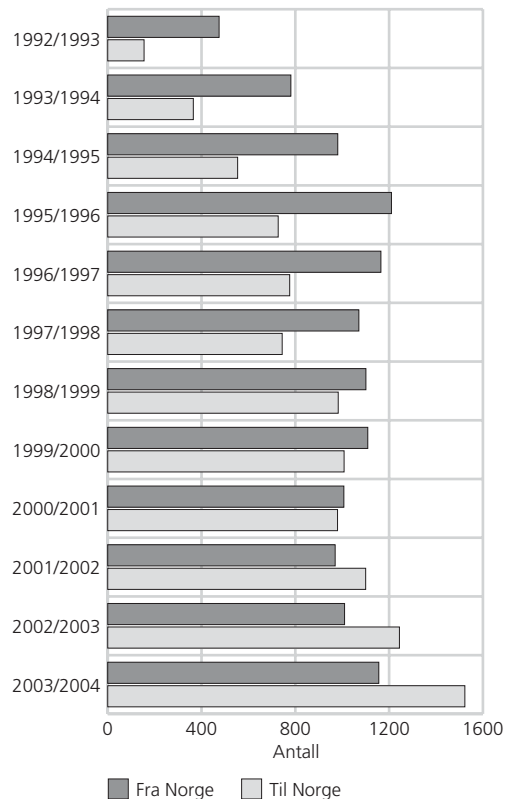
I siste halvdel av 1990-tallet var veksten i antall utenlandsstudenter langt sterkere enn veksten i antall studenter i Norge (jf. Raabes artikkel om hovedtall for utdanning annet sted i denne publikasjonen). I studieåret 2003/04 søkte 15 064 personer støtte til gradsstudier og 870 søkte støtte til utdanning på videregående skolenivå.<sup>5</sup> Utviklingen viser en økt interesse for utenlandsstudier, men gjenspeiler også at informasjon om utenlandsstudier er gjort mer tilgjengelig, blant annet gjennom markedsføring og Internett.

### Delstudenter

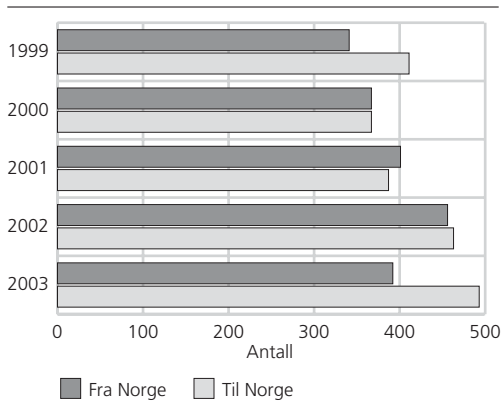
Drøyt 7 000 personer var i studieåret 2003/04 registrert som *delstudenter*, det

vil si at de tok deler av utdanningen i utlandet som et ledd i utdanningen ved et norsk lærested. 6 328 av disse var i høyere utdanning, 956 på videregående skolenivå. Det foreligger ingen langsiktig statistikk over delstudentene totalt, men antallet økte med 21 prosent i forhold til studieåret 2002/03 (<http://www.lanekassen.no>). Når det gjelder delstudentene som har deltatt på utvekslingsprogrammene ERASMUS og NORD-PLUS, har vi imidlertid tall som viser utviklingen de seinere årene (figurene 3 og 4). Antall utreisende ERASMUS-studenter var stigende de første årene Norge deltok i programmet. Mot slutten av

**Figur 3. Antall ut- og innreisende ERASMUS-studenter. 1992/93-2003/04**



Kilde: Senter for internasjonalisering av høyere utdanning (SIU).

**Figur 4. Antall ut- og innreisende NORDPLUS-studenter, 1999-2003**

Kilde: Senter for internasjonalisering av høyere utdanning (SIU).

1990-tallet sank deltakelsen, men denne trenden er nå snudd. Antall utreisende studenter har likevel vært lavere enn antall innreisende studenter siden 2001/2002.

Antall utreisende NORDPLUS-studenter har ligget rundt 400 studenter de seinere årene (figur 4). Det har vært relativt god balanse mellom ut- og innreisende studenter, men i 2003 var det færre som reiste ut enn som kom til Norge.

Studenter på ERASMUS- og NORDPLUS-programmer utgjør mindre enn en firedel av alle delstudenter, og hovedvekten av studentutvekslingen fra norske læresteder skjer altså gjennom andre kanaler. Programstudentene har i liten grad bidratt til den sterke veksten i antall delstudenter mellom 2002/03 og 2003/04.

### Hvor studerer utenlandsstudentene?

De landene som de siste årene har vært mest populære blant norske gradsstudenter er Australia, Storbritannia, Danmark, USA, Sverige og Ungarn (se tabell 1). Tyskland, Frankrike, Polen og Nederland

**Tabell 1. Antall personer med støtte til utdanning i utlandet. Studieåret 2003/04**

Land/geografisk område	Totalt	Gradsstudenter	Delstudenter
<b>Totalt .....</b>	<b>23 218</b>	<b>15 934</b>	<b>7 284</b>
<b>Europa</b>			
Danmark .....	2 479	2 247	232
Frankrike .....	819	489	330
Irland .....	237	192	45
Italia .....	375	206	169
Nederland .....	501	416	85
Polen .....	469	457	12
Spania .....	826	302	524
Storbritannia ....	4 136	3 322	814
Sveits .....	181	140	41
Sverige .....	1 184	1 052	132
Tsjekkia .....	123	98	25
Tyskland .....	887	534	353
Ungarn .....	734	722	12
Østerrike .....	114	55	59
Europa ellers ....	620	234	386
<b>Nord-Amerika</b>			
Canada .....	317	192	125
USA .....	2 024	1 116	908
<b>Oseania</b>			
Australia .....	4 311	3 703	608
New Zealand ....	364	183	181
<b>Andre</b>			
Afrika .....	1 061	72	969
Asia .....	877	115	762
Latin-Amerika ..	579	77	502

Kilde: Statens lånekasse for utdanning.

er også vertsland for flere hundre norske studenter. Blant gradsstudentene er det få som studerer utenfor OECD-området.

Blant delstudentene er det en høyere andel som studerer i mer utradisjonelle studieland. De fleste av disse reiser på organiserte opplegg, ofte sammen med en gruppe andre nordmenn. Kortere praksisopphold som en del av utdanningen, i for eksempel sykepleie, inngår i denne statistikken.

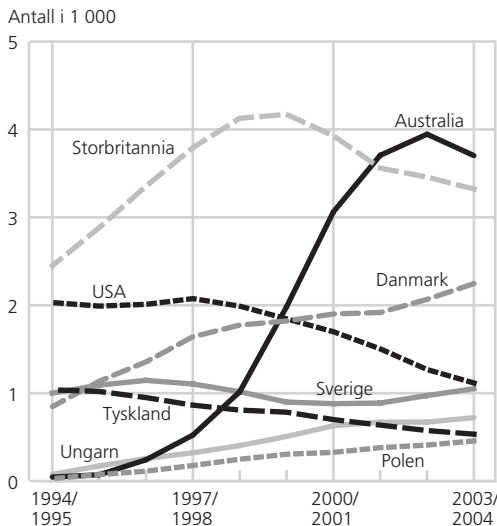
Det har skjedd relativt store endringer i hvilke land norske studenter reiser til opp gjennom årene. Figur 5 viser de siste ti års utvikling i antall norske studenter i de land som i dag er de mest populære blant norske studenter. Mest markant er økningen i antall studenter i Australia. Tallet på norske studenter der har økt fra tilnærmet 0 til rundt 4 000 på få år. Dette må ses i sammenheng med at Lånekassens regelverk i 1994 ble endret slik at det ble mulig å få støtte til studier i land utenfor Europa og USA. Australia har satset tungt på markedsføring, og kombinert med konkurransedyktige studieavgifter og gunstig klima har dette bidratt til at også norsk ungdom har funnet dette studielandet tiltrekkende.

Det høye antallet studenter i Storbritannia skyldes både studietilbud og språklige forhold, men har også sammenheng med at norske studenter oppfattes som attraktive "kunder", blant annet fordi britiske

universiteter har anledning til å kreve høyere studieavgifter fra studenter fra land utenfor EU enn fra studenter fra EU-land. Andelen studenter i Storbritannia har imidlertid sunket noe de seinere årene, og konkurransen fra Australia kan være en medvirkende forklaring på dette.

Det har også vært en sterk økning i antallet som studerer i Øst-Europa, særlig Ungarn og Polen. Dette har sammenheng med at disse landene har bygd opp engelskspråklige programmer innenfor medisinske fag, og det er hovedsakelig på disse utdanningstilbudene vi finner norske studenter. Også tallene for Danmark er fordoblet i løpet av perioden. Det er ingen enkeltstående forklaring på denne utviklingen, men noe av veksten kan ses i sammenheng med at enkelte profesjonsfag, som for eksempel medisin, har lavere opptakskrav i Danmark enn for eksempel Norge og Sverige. Videre er utdanningsystemene i Norge og Danmark relativt sammenliknbare.

**Figur 5. Antall gradsstudenter og elever. 1994/95-2003/04. Utvalgte land. 1 000**

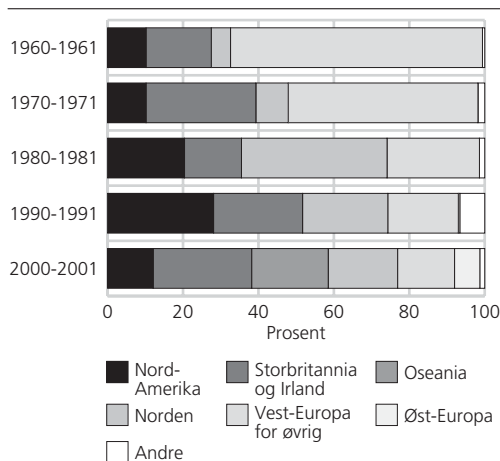


Kilde: Statens lånekasse for utdanning.

Antall norske gradsstudenter i USA er omtrent halvert de siste ti årene. Dette skyldes delvis konkurransen fra land som Australia, som tilbyr engelskspråklig utdanning til en langt lavere pris, og driver mer målrettet markedsføring overfor norske studenter. En annen medvirkende årsak til nedgangen, er at Lånekassen bare unntaksvis gir støtte til første året av bachelorgraden i USA. Tallet på gradsstudenter i Tyskland er også halvert den siste tiårsperioden. Det har blant annet sammenheng med at en lavere andel av elevene i norsk skole velger tysk som B- eller C-språk, slik at det er færre som har grunnleggende ferdigheter i tysk. Andre forklaringer er at fysioterapiutdanningen i Tyskland ikke lenger er støtteberettiget i Lånekassen, og at en del medisinstudenter foretrekker å studere på



**Figur 6. Studieregion for norske gradsstudenter og elever. 1960/61-2000/01. Relative andeler. Prosent**



Kilde: Wiers-Jenssen (2003a) og Statens lånekasse for utdanning.

engelskspråklige programmer i Ungarn og i Polen.

Ser man på utviklingen fra 1960, er det en klar tendens til at engelskspråklige land har vunnet terreng som studieland for norske studenter, på bekostning av europeiske land (figur 6). Det er særlig tyskspråklige land som har mistet popularitet. I 1960 studerte 45 prosent av norske gradsstudenter i Vest-Tyskland (1 425 personer). Legger vi til de som studerte i Østerrike og tysktalende deler av Sveits, utgjorde de som studerte i tyskspråklige områder over 50 prosent av norske utenlandsstudenter. I dag studerer under 5 prosent i tysktalende land.

### Hva studerer utenlandsstudentene?

Utenlandsstudentene fordeler seg på en rekke fagområder. Flest studenter finner vi innenfor merkantile fag (bedriftsøkonomi og administrasjon), fulgt av teknologi, medisin, kunsthøgskole og journalistikk (se tabell 2). Denne statistikken er vanskelig å følge over tid<sup>6</sup>, men et hovedtrekk

i utviklingen siden midten av 1990-tallet er en sterk økning av gradsstudenter innenfor fag som økonomi, medisin, psykologi, journalistikk og kunsthøgskole. Teknologi og samfunnsfag har stått på stedet hvil, noe som relativt sett innebærer en reduksjon (Wiers-Jenssen 2003a). Når det gjelder forskerutdanning, er de

**Tabell 2. Antall gradsstudenter i utlandet med støtte fra Lånekassen, studieåret fordelt på fag. Studieåret 2003/04**

Fag	Antall
<b>Totalt</b> .....	<b>15 064</b>
Allmennlærer .....	53
Annen lærerutdanning .....	122
Arkitekt .....	236
Bibliotekar .....	11
Dans/opera .....	99
Ergoterapi .....	35
Ernæringsfag .....	36
Farmasi .....	56
Fiskerutdanning .....	20
Forskerutdanning .....	307
Foto/film .....	111
Fysioterapi .....	476
Andre terapeutiske fag .....	356
Helsevern fag .....	30
Hotellfag .....	436
Humanistiske fag .....	514
Jordbruk/skogbruk .....	75
Journalistikk/mediefag .....	889
Jus .....	83
Kunst/kunsthåndverk .....	1 504
MBA (Master of business and administration) .....	334
Medisin .....	2 008
Merkantile fag .....	2 839
Musikk .....	230
Odontologi .....	44
Psykologi .....	484
Realfag .....	155
Samfunnsvitenskapelig fag .....	887
Samfunnsøkonomi .....	127
Sosialfag .....	32
Sykepleie .....	485
Teater .....	156
Teknologiske fag .....	1 416
Teologi .....	39
Tolk/translator .....	29
Veterinær .....	302
Annen utdanning .....	48

Kilde: Statens lånekasse for utdanning.

reelle tallene høyere enn tabellen viser, ettersom de fleste som har forskerutdanningsopphold i utlandet ikke har støtte fra Lånkassen.<sup>7</sup>

Utenlandsstudenter fordeler seg noe ulikt på fagområder enn de som studerer i Norge. De er klart overrepresentert på fag som kunst, journalistikk, arkitektur, merkantile fag og medisinske fag. Eksempelvis studerte drøyt en tredel av alle norske medisinstudenter i 2003 i utlandet. Det er flere norske journalistikk- og kunstfagstudenter utenfor landets grenser enn innenfor. På den annen side er det få som tar profesjonsrettede høyskoleutdanninger som lærerutdanning, ingeniørutdanning og helse- og sosialfag i utlandet. Fordelingen på fag må ses i sammenheng med hvilke utdanninger det er, og har vært, mulig å få støtte til, og hvilke fagområder i Norge som har få studieplasser i forhold til etterspørselen. Mens det tidligere hovedsakelig ble gitt støtte til utdanninger som var etterspurt i det norske arbeidsmarkedet, har studentene i dag større valgfrihet med hensyn til fagspektrum. Dette kan tenkes å medføre at flere tar utdanninger som det kan bli vanskelig å skaffe seg relevant jobb med.

### **Resultater fra undersøkelser blant utenlandsstudenter**

Vi har skissert en del forutsetninger og rammevilkår for utenlandsstudier, og vist statistikk om utenlandsstudenter. Nå skal vi gå over til å se på studentenes syn på studier i utlandet, gjennom å presentere resultater fra undersøkelser som er foretatt blant norske utenlandsstudenter (Stensaker og Wiers-Jenssen 1998, Wiers-Jenssen 1999, 2000, 2003a, 2003b). Studentene er bedt om å vurdere forhold som motiver for å studere i utlandet, studieinnsats og trivsel med lærestedet. Det vil også presenteres data fra en un-

dersøkelse blant tidligere utenlandsstudenter, Kandidatundersøkelsen 2002 (Wiers-Jenssen 2005, Wiers-Jenssen og Try 2006). Denne undersøkelsen inneholder informasjon om kandidater utdannet i perioden 1997-1999 på de fleste høyere gradsstudier, samt fysioterapeuter, sykepleiere og ingeniører på lavere grad. Det er hovedsakelig gradsstudenter som inngår i alle disse undersøkelsene.

### **Har utenlandsstudentene annen bakgrunn enn de som studerer i Norge?**

Vi har vært inne på at utenlandsstudentene fordeler seg annerledes på fagområder enn studenter i Norge. Et naturlig oppfølgingsspørsmål er om utenlandsstudentene skiller seg fra de som studerer i Norge også når det gjelder andre forhold. Resultater fra Kandidatundersøkelsen 2002 viser at en høyere andel av utenlandskandidatene enn kandidatene utdannet i Norge har foreldre med høy utdanning (67 mot 57 prosent). Denne tendensen gjelder for studenter på de fleste fagområder. Personer fra Oslo-regionen er klart overrepresentert blant utenlandskandidatene, noe som også framgår av statistikk fra Lånkassen (Lånkassen 2003). Utenlandskandidatene har oftere familie som har bodd i utlandet. Mens 43 prosent av utenlandskandidatene har foreldre som har bodd i utlandet i en periode på et halvt år eller mer, gjelder dette bare 26 prosent av de som er uteksaminert i Norge. Utenlandskandidatene har også oftere foreldre av utenlandsk opprinnelse (hovedsakelig fra vestlige land), og det er flere som selv har bodd utenlands tidligere. Dette tyder på at utenlandsstudier til en viss grad er en familietradisjon, et fenomen som også er beskrevet i internasjonale studier (Opper, Teichler og Carlsson 1990, Murphy-Lejeune 2002).

En av forestillingene som har versert om utenlandsstudenter, er at de har dårlige karakterer fra videregående skole. Som det framgår av tabell 3, har utenlandskandidatene i snitt litt svakere karakterer fra videregående enn de som har studert i Norge, men dette gjelder ikke for alle utdanninger. Utenlandskandidater på økonomisk/administrative fag og ulike helsefagsutdanninger har signifikant dårligere karaktersnitt enn de som har studert tilsvarende fag i Norge.

**Tabell 3. Selvrapportert karaktersnitt fra videregående skole blant nordmenn som ble uteksaminert fra utenlandske og norske læresteder i perioden 1997-1999**

	Uteksaminert i utlandet (N=914)	Uteksaminert i Norge (N=1 383)
Totalt <sup>1</sup> .....	4,49	4,60
Teknisk/naturvitenskapelig utdanning på høyere nivå .....	4,57	4,68
Økonomi og administrasjon <sup>1</sup> .....	4,44	4,77
Samfunnsfag .....	4,64	4,48
Humaniora .....	4,79	4,59
Medisin <sup>1</sup> .....	5,06	5,33
Andre helsefag på høyere nivå <sup>1</sup> .....	4,70	5,10
Helsefag lavere nivå <sup>1</sup> .....	4,23	4,45
Kunst .....	4,53	4,54
Annet .....	4,59	4,46

<sup>1</sup> p<0,05.

Kilde: Wiers-Jenssen (2005).

Det er rimelig å anta at utenlandsstudenter kan skille seg fra de som er utdannet i Norge også når det gjelder andre forhold. Eksempler på dette kan være studiemotivasjon og personlighetstrekk. Kvalitative intervjuer med utenlandsstudenter indikerer at mange av dem har høy studiemotivasjon, og studentene selv mener at personlige egenskaper som selvstendig-

het, pågangsmot og utadvendthet kan være avgjørende for å velge utenlandsstudier (Stensaker og Wiers-Jenssen 1998). En sammenlikning av norske medisinstudenter i inn- og utland tyder på at de som studerer i utlandet har en litt annerledes personlighetsprofil enn de som studerer i Norge (Aasland og Wiers-Jenssen 2001). Blant annet skårer de lavere på dimensjonen "sårbarhet" og høyere på dimensjonen "intensitet", sett i forhold til de som studerer i Norge. Vi er ikke kjent med at det foreligger annen forskning om hvorvidt utenlandsstudentene utgjør en selektert gruppe med hensyn til personlighetsprofil.

### Hvordan begrunner studentene sine valg knyttet til valg av studier i utlandet?

Studentenes begrunnelser for å studere i utlandet er komplekse, men kan gjennom faktoranalyse deles inn i tre hovedkategorier. Den ene kategorien samler opp motiver knyttet til ønske om å få nye impulser, for eksempel eventyrlyst, ønske om å studere i et internasjonalt miljø og ønske om å lære språk og kultur. De fleste rapporterer at slike forhold har stor betydning, men studenter på medisin og andre helsefag vektlegger dette noe mindre enn andre. Den andre kategorien er knyttet til ønske om å få en annerledes utdanning. Det kan være en utdanning som ikke finnes i Norge, eller en utdanning som antas å ha bedre kvalitet i utlandet. Det er særlig kunststudenter og de som tar økonomi- og hotellfagsutdanninger som legger vekt på dette. Den tredje kategorien har vi kalt *dedikert*. Denne dreier seg om at man ikke får plass på ønsket utdanning i Norge, kombinert med sterkt ønske om å få et bestemt yrke. Studenter på medisin og andre helsefag vektlegger dette i betydelig større grad enn andre. Denne type

motivasjon har trolig vært langt mer utbredt i perioder med strengere adgangregulering på mange utdanninger i Norge. For de fleste studenter er det en kombinasjon av ulike forhold som spiller inn på beslutningen om å reise ut. Det er viktig å understreke at motivene er sterkere knyttet til "lyst" enn "tvang". Det er først og fremst *mulighetene* ved utenlandsstudier som trekker: å studere i et internasjonalt miljø, å lære språk og kultur og forbedre mulighetene for en internasjonal karriere. Det er også verd å merke seg at blant studenter som i utgangspunktet ville foretrukket å studere i Norge, er det mange som endrer preferanse etter en tid i utlandet. Eksempelvis ville to av tre medisinstudenter i utlandet i utgangspunktet foretrukket en studie-plass i Norge. Etter å ha bodd i utlandet en stund mener kun en av tre det samme. Noen synes altså å bli mer positive til å studere i utlandet i løpet av studietiden.

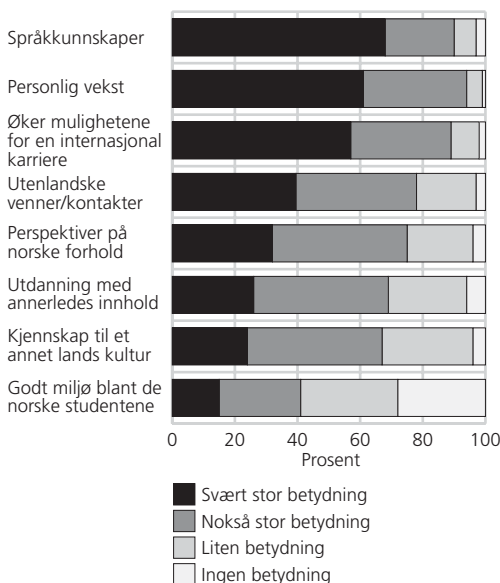
Valg av studieland begrunnes ut fra språklige hensyn, og at studentene ønsker å gå på et bestemt lærested. Som vi så av tabell 1, velger relativt få å studere i land der undervisningsspråket ikke er engelsk eller nordiske språk. Noen opplyser at anbefalinger fra familie og venner har hatt betydning for valg av studieland. Blant de som studerer i Australia og Øst-Europa er det også en del som understreker at lavt kostnadsnivå har hatt betydning. Et flertall av australiastudentene framhever også klima som medvirkende årsak til valg av studieland. Når det gjelder valg av lærested, oppgir omtrent halvparten at lærestedets renommé har avgjørende eller stor betydning. Forhold som markedsføring, lett tilgjengelig informasjon og enkel søknadsprosess blir også vektlagt av mange. Om lag hver tredje student oppgir at valg av lærested var nokså tilfeldig.

### Høy grad av tilfredshet med utenlandsoppholdet

Rundt åtte av ti utenlandsstudenter oppgir å være fornøyd med lærestedet, og over halvparten er *svært fornøyd*. Dette er en høyere andel tilfredse enn vi finner blant studenter ved læresteder i Norge (Wiers-Jenssen og Aamodt 2002). Høy grad av tilfredshet kan tenkes å ha sammenheng med at utenlandsstudentene kan utgjøre en selektert gruppe med hensyn til studiemotivasjon. Det er rimelig å anta at det kan kreve større overveielse å bosette seg i utlandet i flere år, enn å søke seg inn på nærmeste høgskole i Norge.

To av tre utenlandsstudenter mener at det faglig sett er en fordel å studere i utlandet framfor i Norge. Graden av tilfredshet med utenlandsoppholdet generelt og lærestedet spesielt, varierer mellom studieland. De som studerer i USA og Storbritannia er mest fornøyd, og opplever i høy grad at lærestedet innfrir forventningene. De som studerer i europeiske land (utenom Norden og Storbritannia) og Australia synes å være litt mindre fornøyd med lærestedet sitt. Studenter i Europa oppfatter den faglige kvaliteten som god, men tilfredsheten med pedagogisk opplegg, administrativ service og liknende er noe lavere. En mulig forklaring er at utdanningsmodellene i en del europeiske land kan oppfattes som mer hierarkiske og autoritære enn hva man er vant med fra Norge.

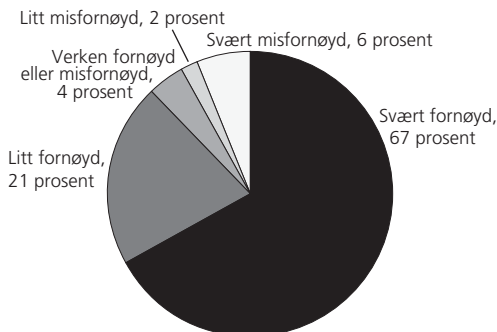
De fleste studentene legger stor vekt på at utenlandsoppholdet gir et utbytte utover det reint faglige. Språkkunnskaper, personlig utvikling og mulighet for en internasjonal karriere er forhold som majoriteten av studentene anser som betydningsfulle. Figur 7 viser hvordan studentene vektlegger at ulike positive

**Figur 7. Fordeler med utenlandsstudier. Prosent**

Kilde: Wiers-Jenssen (2003a).

aspekter ved utenlandsoppholdet har hatt betydning for dem. Vektlegging av utbytte varierer til en viss grad med studieland. Eksempelvis legger ikke studenter i Norden og Øst-Europa særlig vekt på språkkunnskaper, mens dette er svært viktig for de fleste som studerer andre steder.

Å studere i utlandet kan også tenkes å medføre en del ulemper. Men studentene tillegger negative forhold mye mindre vekt enn positive forhold.<sup>8</sup> Mindre kontakt med venner og familie i Norge er de ulempene som flest oppgir å ha betydning. En del er imidlertid bekymret for at norske arbeidsgivere kan mangle kjennskap til utdanningen, og at det kan bli et problem at de mangler faglig nettverk i Norge. Mer enn åtte av ti studenter tror likevel at norske arbeidsgivere vil se positivt på at de har utdanning fra utlandet.

**Figur 8. Samlet vurdering av studieoppholdet i utlandet. Prosent**

Kilde: Wiers-Jenssen (2003a).

Utenlandsstudier medfører en rekke utfordringer av språklig, sosial og praktisk karakter, og mange opplever at de har vokst på disse utfordringene. I dybdeintervjuer forteller studenter om ulike problemer de hadde i startfasen av utenlandsoppholdet, som for eksempel å skaffe seg bosted, nye venner og å sette seg inn i et annet lands kultur. I ettertid synes de fleste å tolke denne type startvansker som positive utfordringer og en kilde til personlig utvikling. Helhetsvurderingen av utenlandsoppholdet er overveiende positiv. På spørsmål om å gi en totalvurdering av utenlandsoppholdet, svarer 67 prosent at de er *svært fornøyd*, og ytterligere 21 prosent er *litt fornøyd* (se figur 8).

Det er verdt å merke seg at det er flere som er svært fornøyd med utenlandsoppholdet enn med lærestedet de studerer ved. Dette støtter opp under antakelsen om at utenomfaglige forhold har stor betydning for studentenes tilfredshet med studieopphold i utlandet.

### Tilpasning og integrasjon

Som utenlandsstudent er man verken turist eller emigrant, men må skape seg en identitet et sted på skalaen mellom

disse ytterpunktene. Overgangen til rollen som utenlandsstudent er av flere forskere beskrevet som vanskelig, blant annet fordi man kan bli utsatt for en form for kultursjokk (se for eksempel Volet og Renshaw 1995, Furnham 1986). De fleste nordmenn studerer i land som er kulturelt og språklig sett relativt velkjente, og dette er trolig en medvirkende årsak til at tilpasningen til tilværelsen som utenlandsstudent synes å gå relativt greit. En annen viktig årsak er at de norske studentene som regel reiser ut fordi de har lyst, ikke fordi de må. Dette innebærer trolig at de er innstilt på utfordringer. God økonomi og liten sannsynlighet for å bli utsatt for rasediskriminering, er andre faktorer som tilsier at nordmenn har gode muligheter for å takle tilpasningsprosessen på en god måte.

I dybdeintervjuer forteller studentene om mange utfordringer den første tiden i utlandet, både av språklig, kulturell og praktisk art. De fleste norske studenter i utlandet gir inntrykk av å tilpasse seg tilværelsen som utenlandsstudent relativt raskt, men tilpasningstiden varierer med den språklige og kulturelle distansen fra Norge. Nesten alle som studerer i nordiske og engelskspråklige land oppgir å være tilpasset til både språk, kultur og studiestruktur i løpet av noen måneder. De som studerer i europeiske land utenom Norden og Storbritannia bruker lenger tid på tilpasningsprosessen. Språk, kultur og studiestruktur synes å være særlig utfordrende for de som studerer i Øst-Europa. Dette kan ha sammenheng med at de fleste nordmenn som studerer i de sistnevnte landene går på engelskspråklige programmer, og at de omgås mest nordmenn og andre utlendinger også på fritiden. Halvparten av studentene i Øst-Europa omgås aldri eller nesten aldri studenter fra vertslandet, og det er rime-

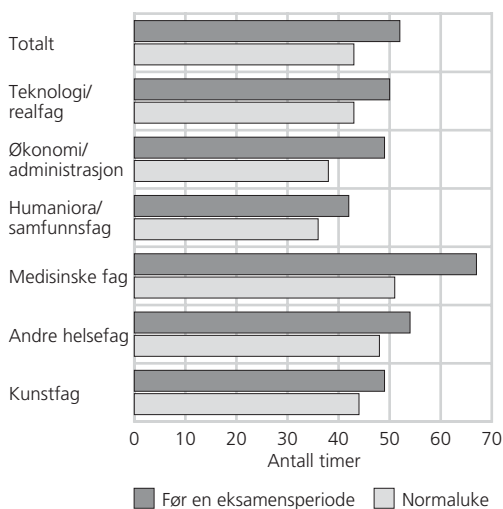
lig å anta at dette har konsekvenser for grad av integrasjon og trivsel.

I en analyse av hvilke forhold som påvirker totalvurderingen av utenlandsoppholdet, der det blant annet kontrolleres for studieland og fag, finner vi at hyppig omgang med vertslandets studenter påvirker trivselen positivt (Wiers-Jenssen 2003b). Dette er også vist i studier fra andre land (Klinenberg og Hull 1979, Furnham 1986). Våre data viser også at de som var motivert av "lystmotiver" for å reise ut, ser mer positivt på utenlandsoppholdet enn andre. Dette tyder på at innstillingen til, og motivasjonen for, å studere i utlandet påvirker utbyttet av utenlandsoppholdet. Den enkeltfaktoren som synes å ha størst betydning for totalvurderingen av utenlandsoppholdet er imidlertid tilfredshet med universitetet/høgskolen man går på.

### Studieinnsats

Hvor mye tid bruker utenlandsstudentene på studierelaterte aktiviteter? Gjennomsnittlig ukentlig studieinnsats er klart høyere blant utenlandsstudenter enn blant de som studerer i Norge. Studieinnsatsen varierer med fagfelt (se figur 9) og en rekke andre faktorer, men i snitt bruker utenlandsstudentene over 40 timer per uke til studier (Wiers-Jenssen 1999, 2003a). Tilsvarende tall fra undersøkelser blant studenter i Norge er 30-34 timer (Wiers-Jenssen og Aamodt 2002, Hovdhaugen 2004, Jensen og Nygård 2000).

Høy tidsbruk blant utenlandsstudenter kan ha sammenheng med flere forhold. Det kan tenkes at kravene til studieinnsats er høyere, men det er også mulig studentene bruker mer tid på grunn av høyere motivasjon, mer tid til disposisjon (færre forpliktelser enn i Norge), utfordringer med tilpasning til

**Figur 9. Gjennomsnittlig antall timer brukt på studier per uke**

Kilde: Wiers-Jenssen (1999).

undervisningsspråk og -modell eller dårligere forkunnskaper.

Nærmere halvparten av utenlandsstudentene mener de bruker mer tid på studiene enn medstudenter fra vertslandet. Selv mener de at de viktigste årsakene til dette er "større interesse for studiene", "mindre deltidsjobbing og andre forpliktelser ved siden av studiene" og "større nederlag å ikke mestre studiene når man har reist ut for å studere". Språkproblemer og uvante undervisningsformer tillegges også en viss betydning, mens relativt få knytter den høy arbeidsinnsatsen til dårlige forkunnskaper. Kort oppsummert kan vi si at studentene selv relaterer sin høye arbeidsinnsats i første rekke til høy motivasjon og færre konkurrerende forpliktelser. Barrierer av språklig, pedagogisk eller kognitiv art tillegges mindre vekt, selv om noen understreker at slike forhold hadde betydning i den første fasen av utenlandsoppholdet. Man

kan imidlertid tenke seg at de som opplever den første fasen av utenlandsoppholdet som svært utfordrende, av faglige eller sosiale årsaker, velger å reise hjem til Norge etter kort tid. De som avbryter utenlandsstudiene har vi imidlertid ikke informasjon om.

### Økonomiske forhold

Hvordan finansierer utenlandsstudentene sitt utenlandsopphold? I en undersøkelse foretatt i 1998 svarte studentene at støtten fra Lånekassen var den desidert viktigste finansieringskilden<sup>9</sup> (Wiers-Jenssen 1999). I snitt finansierte de om lag tre firedeler av utgiftene gjennom lån og stipend fra Lånekassen. Seks av ti spedde på med egne arbeidsinntekter og halvparten oppga å få økonomisk støtte hjemmefra. De sistnevnte finansieringskildene utgjorde henholdsvis 10 og 8 prosent av totalbudsjettet. De som hadde foreldre med høyt inntektsnivå mottok oftere og mer økonomisk støtte fra familie. De som gikk på læresteder med særlig høye studieavgifter (over 100 000 kroner per år i 1998), hadde oftere foreldre med høye inntekter.

De som studerer i utlandet har ofte dårligere muligheter til å spe på studielånet med arbeidsinntekter. Mens om lag 15 prosent av utenlandsstudentene jobber ved siden av studiene i semesteret, gjelder dette halvparten av alle studentene i Norge. Dette medvirker til at utenlandsstudentene ofte opparbeider seg mer studiegjeld enn studenter på tilsvarende fag i Norge. Tall fra Kandidatundersøkelsen 2002 viser at utenlandsstudenter på de fleste fagområder har en høyere samlet studiegjeld ved avsluttet utdanning, i størrelsesorden 20 000-40 000 kroner høyere enn for de med tilsvarende utdanninger fra Norge (Wiers-Jenssen 2005).

### Hvor mange blir boende i utlandet?

Når man spør norske utenlandsstudenter hvor de ønsker å arbeide når de har fullført utdanningen, svarer om lag halvparten at de tror de vil arbeide i utlandet de første årene etter endt utdanning (Wiers-Jenssen 1999, 2003a). Andelen som faktisk blir værende i utlandet er langt lavere. En av fem er bosatt i utlandet 3,5-5 år etter eksamen. (Stortingsmelding nr 19 1996-97, Wiers-Jenssen 2005.) Noe flere (35 prosent) har arbeidet i utlandet på et eller annet tidspunkt etter endt utdanning. Det er ubetydelige forskjeller i andelen menn og kvinner som vender tilbake til Norge, og vi finner heller ikke noe klart mønster i hvilke faggrupper som blir værende i utlandet. Årsakene til at flere enn forventet vender tilbake til Norge kan relateres til både jobbmuligheter og livsfasefaktorer. Arbeidsledigheten er lavere i Norge enn i mange andre land, og velferdsordninger som for eksempel permisjon i forbindelse med fødsler er gunstige.

Blant de som har hatt et utenlandsopphold på mindre enn ett år i løpet av studietiden (delstudenter), har hver tiende skaffet seg arbeidserfaring fra utlandet i løpet av de første fire-fem årene av karrieren. Tilsvarende tall for kandidater uteksaminert ved norske læresteder er ca. 3 prosent. Vi kan fastslå at det i første rekke er de som er *uteksaminert* i utlandet, altså gradsstudenter, som velger å ta seg jobb i utlandet. Satsingen på utdanning i utlandet har likevel ikke medført noen massiv "brain drain" (hjerneflukt) fra Norge fram til nå. Noen velger å bo i utlandet i en periode, men det er rimelig å anta at også en del av disse vil vende tilbake på et seinere tidspunkt. At nordmenn tilegner seg arbeidserfaring i utlandet, kan medføre tilførsel av viktig kunnskap og nye impulser til

norsk arbeidsliv. Noen utenlandsstudenter tar også med seg utenlandske partnere tilbake til Norge og bidrar gjennom dette også til "brain gain". Eksempelvis viser en studie av inngående forskermobilitet til Norge at hver tredje utenlandske forsker som arbeider i Norge har reist hitt hovedsakelig på grunn av en partner med norsk tilknytning (Nerdrum, Ramberg og Sarpebakken 2003).

### Uttelling på arbeidsmarkedet

I hvilken grad får de som har studert i utlandet uttelling for sin kompetanse på arbeidsmarkedet? Dette er et tema det har foreligget lite kunnskap om, både i Norge og andre land. Men i NIFUs Kandidatundersøkelsen 2002 har vi hatt mulighet for å sammenlikne arbeidsmarkedsutbyttet blant kandidater utdannet i utlandet med kandidater som har tilsvarende utdanning fra Norge. Analysene viser at utdanning fra utlandet har både positive og negative effekter på arbeidsmarkedsutbyttet (Støren og Wiers-Jenssen 2004, Wiers-Jenssen 2005, Wiers-Jenssen og Try 2006).

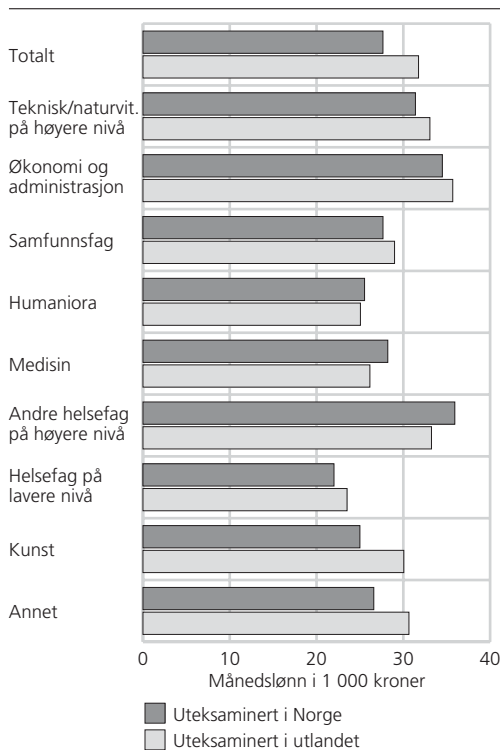
Utenlandskandidatene nytter seg av flere kanaler for å søke arbeid etter endt utdanning enn de som er uteksaminert i Norge. De sender også flere søknader før de får jobb, og høyere andeler opplever perioder med arbeidsledighet i de første årene etter avsluttet utdanning. Multivariate analyser, som kontrollerer for en rekke demografiske og jobbspesifikke variabler, viser at de som er uteksaminert i utlandet har noe lavere sannsynlighet for å være i arbeid enn de som har tilsvarende utdanning fra Norge, tre til fem år etter at utdanningen er fullført. Utenlandskandidater som er i arbeid, har en litt høyere risiko for å være overkvalifisert for jobben.



De som er uteksaminert i utlandet har altså noe større problemer med å finne seg en (relevant) jobb enn personer med tilsvarende utdanning fra Norge, selv om forskjellene ikke er dramatisk store. Hvis man bruker sannsynligheten for å være i arbeid som suksessindikator, ser det ut som om det å ha eksamenspapirer fra Norge, men i tillegg ha et utenlandsopphold av varighet ett-to år i løpet av studietiden, er det som gir best uttelling hos norske arbeidsgivere. Dette er i samsvar med en holdningsundersøkelse blant svenske arbeidsgivere (Zadeh 1999). Disse gir uttrykk for at de foretrekker å ansette personer med deler av utdanningen fra Sverige og deler av utdanningen fra utlandet, framfor personer som kun har utdanning fra henholdsvis Sverige eller utlandet. Det har imidlertid ikke vært foretatt tilsvarende undersøkelser blant norske arbeidsgivere.

Utenlandskandidatene er overrepresentert i privat sektor. Om dette skyldes at de foretrekker å jobbe i privat næringsliv, eller om det offentlige har en rekrutteringspraksis som gjør det vanskeligere for utenlandskandidater å nå opp, er et åpent spørsmål. Utenlandskandidatene har også noe høyere lønn enn de med tilsvarende utdanning fra Norge. Som det framgår av figur 9, er dette en tendens som gjør seg gjeldende for kandidater på de fleste fagområder. Lønns-gapet skyldes delvis at flere av utenlandskandidatene arbeider i privat sektor og i internasjonale firma, der lønnsnivået er høyere. Men også i multivariate analyser der vi kontrollerer for slike jobbspesifikke variabler, er det en tendens til at de utenlandsutdannede har litt høyere lønn. Hva dette skyldes er usikkert. En mulig tolkning er at utenlandsstudentene utgjør en selektert gruppe med hensyn til personlige egenskaper og erfaringer, og at dette

**Figur 10. Brutto ordinær månedslønn for sysselsatte kandidater i heltidsstilling. November 2002. 1 000 kroner**



Kilde: Wiers-Jenssen (2005).

belønnes når de får innpass i arbeidsmarkedet.

Analysene viser også at utenlandskandidatene oftere har arbeid med internasjonalt tilsnitt. En høyere andel er ansatt i internasjonale firma og har arbeid som medfører reisevirksomhet i utlandet. Det er også høyere andeler som bruker oftere fremmedspråk i ulike jobbsituasjoner. De som er utdannet i land der undervisningen foregår på engelsk, er de som i størst grad bruker språk i arbeidssituasjonen. Blant de som er utdannet i land der undervisningen foregår på tysk, fransk eller andre språk, rapporterer over halvparten at de ikke, eller i liten grad, nytter

undervisningsspråket fra studietiden i sin nåværende jobb. Relativt mange utenlandskandidater får ikke nyttet det vi kan kalle *landspesifikk* tilleggskompetanse i yrkesmessig sammenheng. De kan likevel ha nytte av mer generelle, eller *transnasjonale*, tilleggskunnskaper, som for eksempel andre perspektiver på Norge, erfaringer med å takle kulturelle utfordringer etc.

Kandidatundersøkelsen 2002 er utført blant kandidater som ble uteksaminert i 1997-1999. Dette innebærer at de store studentkullene som er utdannet i Australia i liten grad er inkludert, siden få australiastudenter var ferdigutdannet på dette tidspunkt. Det er heller ikke alle fagområder som dekkes i undersøkelsen. Eksempelvis er studenter fra kunsthøgskole og journalistikk i liten grad representert, selv om vi finner svært mange nordmenn på disse fagområdene i utlandet. Det er derfor behov for nye undersøkelser om man skal få informasjon om arbeidsmarkedsutbyttet for nye grupper norske utenlandsstudenter.

### Oppsummerende avslutning

Studenteksport fra Norge er ikke noe nytt fenomen, men årsakene til eksporten har endret seg. Tidligere var utenlandsstudier i betydelig grad en dyd av nødvendighet, både for samfunnet og for den enkelte. I dag kan studentstrømmen til utlandet i større grad betraktes som en del av en bevisst satsing på internasjonalisering, men også til en viss grad som en konsekvens av globalisering og markedstenkning i høyere utdanning. Gunstige rammebetingelser har bidratt til at en høy andel av norske studenter velger å studere i utlandet, sammenlignet med de fleste andre vestlige land.

Et klart flertall av norske utenlandsstudenter studerer i engelskspråklige og nordiske land. Australia og Storbritannia er de landene som mottar flest norske studenter, fulgt av Danmark, USA og Sverige. Det siste tiåret har det vært sterk vekst i antall norske utenlandsstudenter, og nytt i denne perioden er at mange søker seg til Australia og engelskspråklige programmer i Ungarn og Polen. Det er få nordmenn som studerer i ikke-vestlige land, men vi ser en tendens til at utvekslingsstudenter/delstudenter velger mer utradisjonelle studieland enn de som tar mange år av utdanningen utenfor Norge. Utenlandsstudentene er spredd på mange fag, men de mest populære fagområdene er merkantile fag, medisinske fag, kunsthøgskole og journalistikk/media.

De som studerer i utlandet skiller seg noe fra de som studerer i Norge når det gjelder bakgrunn. Det er en overrepresentasjon av ungdom fra Oslo-regionen, og det er en større andel som har foreldre med høy utdanning. Om lag dobbelt så mange som har foreldre som har bodd i utlandet, og flere som har bodd i utlandet selv. Utenlandsstudier ser til en viss grad ut til å være en familietradisjon. Flertallet av studentene reiser ut fordi de har lyst til å studere i utlandet, ikke fordi mangel på fagtilbud eller studieplasser i Norge gjør at de føler seg tvunget til å forlate landet for å få den utdanningen de vil ha. På enkelte fagområder, som for eksempel medisin, er likevel adgangsregulering i Norge en viktig årsak til å reise ut.

Studentene ser stort sett positivt på utenlandsoppholdet. De er opptatt av å framheve at de i tillegg til selve utdanningen tilegner seg en rekke "bonuskunnskaper" som språklig og kulturell kompetanse. De er også av den oppfatning at utdanning i utlandet byr på en rekke utfordringer

som gir grunnlag for personlig utvikling. Studentenes tilfredshet må ses i sammenheng med deres motiver for å reise ut, at de har gunstige økonomiske rammevilkår, at de velger studieland som kulturelt sett ligger relativt nært. Fire av fem som studerer i utlandet, er tilbake i Norge tre til fem år etter avsluttende eksamen, og "brain drain" er således et lite problem.

Utdanning fra utlandet har både positive og negative effekter på utbyttet i arbeidsmarkedet. Sett i forhold til de som er uteksaminert i Norge, har utenlands-kandidater i noe større grad opplevd arbeidsledighet, og utvist mer søkeaktivitet før de kom i arbeid. Andelen som mener de er overkvalifisert for sin jobb er litt høyere. De som er i arbeid, har imidlertid noe høyere lønn, og de har oftere jobber med internasjonalt tilsnitt. Forskjellene i arbeidsmarkedsutbyttet mellom de som har studert i utlandet og de som har studert i Norge er relativt små, og det kan hevdes at det er høy grad av aksept for utdanning fra utlandet i det norske arbeidsmarkedet. Likevel er det tegn som tyder på at det kan være noen barrierer knyttet til å få innpass på arbeidsmarkedet, og at landspesifikk tilleggskompetanse ikke alltid kommer til nytte i yrkesmessig sammenheng.

#### Noter

<sup>1</sup> Skolepengestøtten utgjorde for studieåret 2005/06 opp til 52 320 kroner i stipend og lån (70 prosent stipend for mastergrads- og delstudenter, 50 prosent for studenter på bachelornivå) og 50 000 kroner i lån. I tillegg er det mulig å få tilleggsstipend på opptil 55 320 kroner per år for utdanninger på visse læresteder, men denne støtten forutsetter at man først tar opp maksimalt lån. Reisetøtten avhenger av studieland. Fra studieåret 2005/06 to hjemreiser, mot tidligere tre.

- <sup>2</sup> Det har vært relativt få søkere til språkstipendet, noe som blant annet må ses i sammenheng med at det i praksis utbetales etterskuddsvis og at kriteriene for å få det kan være vanskelige å oppfylle.
- <sup>3</sup> Statistikken inneholder personer som har søkt, men fått avslag, men disse utgjør en svært liten del av totaltallet (under 3 prosent). Statistikken inneholder ikke personer som ikke har søkt om støtte fra Lånekassen. Det antas imidlertid at denne andelen er relativt lav, da de fleste vil ønske å motta stipend, selv om de ikke søker lån.
- <sup>4</sup> Lånekassens statistikk har den begrensning at den kun inneholder personer som har fått lån og/eller stipend gjennom Lånekassen. Vi har ikke grunn til å tro at antallet personer som velger å ta utdanning i utlandet uten noen som helst støtte fra Lånekassen, er særlig stort.
- <sup>5</sup> Til sammen 504 av de som søkte støtte til gradsstudier og videregående skole fikk avslag på søknaden. Vi har ikke informasjon om disse lot være å påbegynne studiene, eller finansierte utdanningen på annet vis.
- <sup>6</sup> Utdanningskategoriene i Lånekassens statistikk er endret ved flere anledninger.
- <sup>7</sup> Få forskerutdanninger er støtteberettiget i Lånekassen. De fleste norske doktorgradsstudenter både i utland og innland er finansiert gjennom stipend/lønn fra arbeidsgiver (som ofte er forskningsinstitutter eller universiteter).
- <sup>8</sup> En medvirkende årsak til dette, kan være at de som trives dårlig avbryter studiet og reiser hjem.
- <sup>9</sup> Dette må ses i sammenheng med at de studentene som er spurt er kunder hos Lånekassen.

#### Referanser

Aasland, O. G. og J. Wiers-Jenssen (2001): Norske medisinstudenter i utlandet - karriereplaner, personlighet, røyking og alkoholbruk. *Tidsskrift Nor Lægeforening* 121:1677-82.

Altbach, P. G. (2003): Foreign Study: Changing Patterns and Competitive Challenges. *International Higher Education*, 30, pp. 2-3. Boston: The Boston College Centre for International Higher Education.

- Bie, K. N. (1974): *Students Abroad*. Oslo: University of Oslo, Institute for Educational Research.
- Furnham, A. (1986): The experience of being an overseas student. I Furnham. A. S. Bochner *Culture Shock*, London: Methuen.
- Hovdhaugen, E. (2004): *Tidsbruk og ambisjon*. Skriftserie 16/2004. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Jensen, K. og R. Nygård (2000): *Studentidentitet og samfunns moral. Søkelys på høyere gradsstudenters norm- og verdsettningssystem*. Skriftserie nr. 4. Oslo: UiO, Innsatsområdet etikk.
- Klinenberg, O. og F. Hull (1979): *At a foreign university. An international study of adaptation and coping*. New York: Praeger.
- Lånekassen (2003): *Norske elever og studenter i utlandet 2002-2003*. Oslo: Lånekassen.
- Lånekassen (2004): *Norske elever og studenter i utlandet 2003-2004*. Oslo: Lånekassen.
- Meek, V. L. (2003): "On the Road to Mediocrity? Governance and Management of Australian Higher Education in the Market Place", in Amaral, A., G. Jones and B. Karseth (eds.) *Governing higher Education: National Perspectives on Institutional Governance*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, pp. 235-260.
- Nerdrum, L, I. Ramberg og B. Sarpebakken (2003): *Inngående forskermobilitet i Norge*. Skriftserie 10/2003. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Opper S., U. Teichler og J. Carlsson (1990): *Impacts of Study Abroad Programmes on Students and Graduates*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Murphy-Lejeune, E. (2002): *Student Mobility and Narrative in Europe*. London: Routledge.
- NOU 1989:13: Grenseløs læring.
- OECD (2003): *Education at a glance 2003*. Paris: OECD.
- Stensaker, B. og J. Wiers-Jenssen (1998): *Utvidet utbytte? Norske studenter i Glasgow, Stockholm, Berlin og København*. Rapport 5/1998. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Stortingsmelding nr 19 (1996-97): *Om studier i utlandet*. Oslo: Kirke-, undervisnings- og forskningsdepartementet.
- Stortingsmelding nr 27 (2000-2001): *Gjør din plikt – Krev din rett. Kvalitetsreform av høyere utdanning*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.
- St. prp. nr. 1 (2003-2004): (Statsbudsjettet) Oslo: Finansdepartementet.
- St. prp. nr. 1 (2004-2005): (Statsbudsjettet) Oslo: Finansdepartementet.
- Støren, L. A og J. Wiers-Jenssen (2004): *Transferability of Higher Education from Abroad. Unemployment and Skills-Mismatch in Early Career, by Ethnic Background and whether the Education is undertaken Abroad*. Paper presentert på Transitions In Youth (TIY)-konferanse I Nürnberg 3. september 2004.

Volet, S. E. og P. Renshaw (1995): Cross-cultural differences in university students' goals and perceptions of study settings for achieving their own goals. *Higher Education* 30:407-433.

Wiers-Jenssen, J. (1999): *Utlendighet eller utflukt? Norske studenters vurdering av å studere i utlandet*. Rapport 9/99. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.

Wiers-Jenssen, J. (2000): *Norske medisin-studenter i utlandet*. Rapport 12/2000. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.

Wiers-Jenssen, J. og P. O. Aamodt (2002): *Trivsel og innsats. Studenters tilfredshet med lærested og tid brukt til studier*. Rapport 1/2002. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.

Wiers-Jenssen, J. (2003a): *Over bekken etter vann? Hvorfor studere i utlandet når det finnes lignende tilbud i Norge*. NIFU skriftserie nr. 26/2003. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.

Wiers-Jenssen, J. (2003b): Norwegian students abroad. Experiences of students from a linguistically and geographically peripheral European country. *Studies and Higher Education* 28:391-411.

Wiers-Jenssen, J. og S. Try (2005): Labour market outcomes of Higher Education from abroad. *Studies in Higher Education* 30.

Wiers-Jenssen, J. (2005): *Utbytte av utdanning fra utlandet*. Rapport 3/2005. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning – Senter for innovasjonsforskning.

Zadeh, M. S. (1999): *Utlandsstudier – til hvilken nytta? En utvärdering av effekter av utlandsstudier*. Stockholm: Högskoleverket.

<http://www.lanekassen.no>

<http://www.idp.com>

<http://www.siu.no>

<http://dbh.nsd.uib.no>